

І. С. Казимір

Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича

СТУПІНЬ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЕПТОНІМІЇ НА ПРИКЛАДІ АФОРИСТИЧНОГО ФОНДУ В. ШЕКСПІРА

Стаття присвячена ступеню вивчення проблеми ептонімії на прикладі афористичного фонду В. Шекспіра. Розглянуто становлення, розвиток та шляхи поповнення афористичного корпусу національних мов, зокрема, англійської. Проаналізовано генезу дослідження афористичного фонду В. Шекспіра у західній та східноєвропейській германістиці

Ключові слова: фразеологічна одиниця, афоризм, ептонім, ептонімія.

На рубежі епох спостерігається зміна наукової парадигми. Некласична структурна витісняється постнекласичною когнітивною, що має антропоцентричний характер. Структурна парадигма виробила свої об'єктивні методики, які дозволяють виявити релевантні дані, а когнітологія кардинально змінила свій кут дослідження і є оптимальною лише на основі об'єктивних даних. Підвищена увага сучасних германістів до проблеми вивчення афористичного фонду національної мови, поява нових методів її вирішення та недостатньо вивчена картина дослідження ептонімів чи крилатих слів послугували актуальності даного дослідження.

Згідно даних наукових джерел, стан сучасних лінгвістичних досліджень сьогодні характеризується провідною тенденцією лінгвістичних досліджень опису лексичних та фразеологічних мовних одиниць. Особливу увагу привертають крилаті вислови (далі КВ), які відображені в багаточисельних лексикографічних виданнях і вважаються одним із важливих джерел задоволення інтелектуальних і художньо-естетичних потреб суспільства у процесі мовної комунікації.

Виклад результатів наукового пошуку повинен супроводжуватись термінологією, і якщо відсутнє спеціальне найменування об'єкта даної дослідницької діяльності або уточнення, в якому значенні дане найменування використовується, якщо в конкретній сфері знання воно трактується по-різному. Це особливо є важливим, коли мова йде про вирази, які протягом тривалого існування розвинули декілька значень і зберегли при цьому в своїй семантиці відбитки багаточисельних колишніх контекстів, як повсякденних, так і наукових. Термін *крилаті слова*, застосований у філології для позначення перш за все утворень з «печаттю авторства» і ключовий для ептології, введений в дослідницьку практику Г. Бюхманом, яким була видана у Німеччині в 1864 р. однойменна книга, що називалась «Geflügelte Worte». Вираз «*крилате слово*» бере свій початок із античних джерел. Його автором приписується давньогрецький поет Гомер (VIII ст. до н.е.), у поемах якого часто (55 разів в «Іліаді» та 59 в «Одісеї») повторюється як образний поетичний засіб зворот *ἔπεα πτερόεντα* (*epea pteroenta*) – «слова, що

злітають із вуст промовця до вух слухача» [11, с.232]. Його кальки в новій – термінологічній якості певною мірою міцно вкоренились в інших європейських мовах: англ. *winged words*, білорус. *крылатыя словы*, норвеж. *bevingede ord*, швед. *bevingade ord*. [2, с.12].

На початку 20 ст. Ш. Баллі, а наприкінці 20-х років минулого століття Є.Д. Поліванов висунули пропозицію виокремити фразеологію в якості самостійної дисципліни. Саме він звернув увагу на наявність лакун в науковій парадигмі, пояснюючи, що вивченням значень слів займаються два розділи мовознавства (лексикологія – конкретних, морфологія – абстрактних), а описом семантики словосполучень – тільки синтаксис, розглядаючи їх абстрактні значення. Виходячи з цього, на його думку, ряд повинна доповнити фразеологія як наука про конкретні значення словосполучення.

Теоретичний аспект вивчення крилатих слів почав аналізуватися укладачами лексикографічних видань, де було уточнено їхні формально-семантичні ознаки. Середина ХХ ст. характеризується розвитком фразеологічної науки (М.Ф. Алефіренко, Н.М. Амосова, В.Л. Архангельський, О.В. Кунін, Л.Г. Скрипник, В.М. Телія, В.Д. Ужченко, І.І. Чернишова, М.М. Шанський), крилаті слова вивчаються при широкому розумінні її об'єкта. Вагомими постаттями у розробці теорії крилатих висловів вважаємо Л.А. Булаховського, який здійснив класифікацію фразеологізмів, групуючи їх за джерелами їх походження, до яких були віднесені крилаті вирази письменників. Однак, ряд питань, пов'язаних з закріпленням КВ у мові та аналізом формально-семантичних процесів все ще потребують свого вирішення. Недостатня розробка проблем КВ у фразеології пов'язана з ідеєю центральності класу ідіом відносно інших фразеологізмів та дебатами щодо «вужького» і «широкого» розуміння фразеології [8]. Фляйшер наголошує, що саме вектор об'єктивізму лінгвістичних досліджень призвів фразеологічну думку до вужького розуміння фразеологія, і як наслідок – фразеологічні утворення предикативної структури залишалися поза увагою лінгвістичних пошуків.

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. характеризується у фразеології як завершальний етап структурно-системного періоду з перевагою у ньому емпіричних і класифікаційних методів та появою експансіонізму як конкретного періоду становлення лінгвістичної науки, однією з визначальних рис якого є антропоцентризм. Спостерігаються вагомі зрушення і в розробці проблеми крилатих висловів (далі – КВ) з кінця ХХ – початку ХХІ ст. та на рубежі епох відбувається зміна наукової парадигми: некласична витісняється постнекласичною, що має антропоцентричний характер. Проблематика феноменологічної сутності КВ квалітативно змінює свій вектор дослідження. Зазначимо той факт, що вагомим кроком вперед була поява трьох монографій С.Г. Шулежкової (1995 р.), Л.П. Дядечко (2002 р.) [20], О.Д. Огуй (2014) [8], де було розроблено теоретичну базу для опису різноструктурних одиниць із «печаттю авторства». Беручи до уваги специфіку термінологічних найменувань крилатих одиниць [10] або ептонімів [2], КВ відокремлюються як об'єкт дослідження спеціальної лінгвістичної дисципліни – крилатології, або ептології. Дослідниці пропонують комплексну методіку дослідження, розподіл за структурно-семантичними параметрами та новий термінологічний апарат, яким послуговуємося у нашій роботі. О.Д. Огуй у своїй монографії розглядає ступінь дослідження німецькомовної фразеології сьогодення, визначає необхідні об'єктивні методіки дослідження та на матеріалі Й.В. Гете, Й. Рота і сучасної публіцистики встановлює банк кількісно-якісних даних, необхідний як релевантні змінні для їх когнітивної інтерпретації та побудови нової теорії фразеології.

Доказом поживленої уваги дослідників до вивчення одиниць цитатного походження підтверджується низкою дисертаційних досліджень, наприклад, Сабліна М.В., присвячене цитаті та цитуванню в текстах російської преси, О.В. Долгополова – формуванню фонду крилатих одиниць німецької та російської мов, С.Є. Михайлової – особливостям розуміння КВ сучасними носіями мови, А.О. Алексєєвої – аргументативному потенціалові КВ, А.Д. Бакіної – специфіці семантики цитат, К.Ю. Ваганової – інтертекстуальному аспектові афоризму, Н.М. Шарманової – структурно-семантичному та функціональному аспекту української афористики, К.О. Полчанінової – афоризму у фразеології та фразеологзму в афористиці сучасної німецької мови, та ін.

Варті уваги і роботи, присвячені окремим групами КВ: шекспіризмам (Н.З. Баширова, О.М. Карпова, Свиридова [9], В.М. Мокієнко та К.П. Сидоренко); біблєїзмам (О.І. Кульчицька, О.М. Лисенко). Ептонімам Й.В. Гете («гетеїзмам») присвячені дослідження В. Мідера, Ф. Мьобуса, Н.А. Оніщенко, М. Радерс, С.С. Шкварчук [8].

Слід відмітити той незаперечний факт, що порівнянню з східнослов'янським мовознавством у західній лінгвістиці теорія КВ фактично не розглядалася, хоча більшість науковців і визнають КВ фразеологізмами та включають їх до своїх класифікацій (Бургер Г., Пальм Х., Доналіз Е. та ін.).

Вагомий пріоритет у розвитку фразеологічної науки, у межах якої переважно й відбувався теоретичний опис КВ як лінгвістичного феномену, належав саме радянській школі мовознавства. Митрополит Іларіон у свій час багато часу присвятив вивченню нашої літературної мови, і наслідком цього появилася у Вінніпегу в Канаді його чотиритомна праця, в одній з яких мова йде саме про українську фразеологію. У своїй праці Митрополит Іларіон подає приклади творів І. Нечуя-Левицького, мовляв його фразеологія чиста й жива, позбавлена того простацтва, яке аж джерелом б'є в Івана Котляревського, і ще часте і в Мирного: *хміль в'ється, кучері хмелем в'ються по голові, кругом неї бурлаки роєм в'ються, дорога в'ється довга і крута* [7, с.65]. Західних дослідників загальнотеоретичні проблеми фразеології цікавили мало, вони займалися суто прикладною тематикою. У зарубіжній германістиці проблеми КВ розглядаються перш за все у межах теорії цитати та в інтегрованих міждисциплінарних студіях [4, с.238].

В. Шекспір належить до числа найпродуктивніших авторів афористичного фонду англійської мови. Даний факт величезною мірою послугував нас обрати саме його ептоніми («шекспіризми») об'єктом дослідження. Між іншим, письменник, з одного боку є однією найяскравіших та найдосліджуваних постатей, а з іншого однією з найскандальніших та суперечливих. Разом з тим, існує чимало порталів у мережі, як наприклад: The Arden Shakespeare – збірка п'єс, критичних видань для студентів та вчених, що включає Arden Early Modern Drama, Great Shakespeareans та Shakespeare Now. З огляду на це, обмежимося тими працями, які стосуються нашого об'єкта – ептонімів Шекспіра. Доцільним буде зазначити, що й досі немає комплексного дослідження афористичного фонду В. Шекспіра та їх реалізації у сучасному англійському комунікативному просторі [5, с.82-83].

Вперше Г. Бюхманом, а згодом і О.В. Куніним було відмічено той незаперечний факт, що саме твори В. Шекспіра займають друге місце після Біблії за кількістю фразеологізмів, які збагатили афористичний корпус англійської мови. Збірник Бюхмана нараховує 53 крилатих одиниць, автором яких є Шекспір [12].

В англо-російському фразеологічному словнику О.В. Куніна також використані звороти, позначені як «шекспірівські вирази». Їх число зводиться до 168 [1]. У передмові до словника вчений зазначає, що число шекспіризмів є дещо розшире-

ним. О. Кунін зазначає, що внаслідок усічення чи додавання елементів утворюються квантитативні варіанти шекспіризмів. Наприклад, шекспіризм *at one fell swoop* одразу почав використовуватися в скороченому вигляді *at one swoop*. Прикладом шекспіризма з додаванням компонентів може слугувати зворот *more honoured in the breach than in the observance*. Цей зворот створений Шекспіром, але без другого *in* [6]. Другий прийменник *in* був доданий пізніше, внаслідок чого і виникли два варіанти. Окрім загальновідомих на той час виразів: *the be-all and and-all, to make assurance, doubly sure, metal more attractive, the observed of all observes, our withers are unwringing ma in.*, до нього приписувалися і ряд інших виразів: *to be in the melting mood, dearest foe, king's English* [5]. Це було зроблено на тій основі, що у словнику вперше даний вираз був зареєстрований у творах Шекспіра. Навіть якщо припустити факт існування того чи іншого виразу, що існував до Шекспіра, все ж на той час не було сумнівів, що популяризувалися вони завдяки використанню саме в творах В. Шекспіра. У сучасній англійській мові дослідники нараховують понад 150 шекспіризмів. Деякі шекспіризми набули такого поширення у повсякденному мовленні англійців, що Е. Партрідж включив 62 з них у свій словник кліше (наприклад: *gild refined gold; the milk of human kindness; midsummer madness*) [12].

Кінець ХХ-ХХІ століття характеризується низкою праць, присвячених ептонімам В. Шекспіра: Н.З. Баширової, О.М. Карпової, Л.Ф. Свиридової, В.М. Мокієнка, В.Г. Ніконової. О.М. Карпова відома своїм авторством книг, присвячених опису лінгвістичних та енциклопедичних словників мови Шекспіра, створених ще у ХVІІІ столітті. Особливу увагу дослідниця приділяє основним лексикографічним тенденціям, які історично склалися на різних етапах формування як англійської національної так і авторської лексикографії. Вперше словники Шекспіра розглядаються з позицій національно-культурної спадщини.

Вагомим, на нашу думку, була поява дисертаційного дослідження Л.Ф. Свиридової, де було вперше ґрунтовно досліджено корпус шекспіризмів, які збагатили англійську фразеологію. Дослідниця приходить до висновку, що ніхто до і після Шекспіра не привніс такого величезного вкладу в англійську фразеологію, аргументуючи це нарахуванням свого часу 154 зворотів, які набули згодом статусу фразеологічної одиниці.

Актуальними сьогодні є саме пошуки нових підходів для адекватного опису всієї різноманітності фразеологічного корпусу національних мов, в тому числі і англійської. В силу об'єктивних і суб'єктивних причин виявились недостатньо вивчені цілі пласти фразеологічного матеріалу, маючи при цьому величезну номінативно-інформаційну цінність і значний прагматичний потенціал. Однак ряд запитань, пов'язаних з причинами закріплення крилатих висловів в мові (точніше – перетворення у мовні одиниці) і з аналізом формально-семантичних процесів, які супроводжують такий напрям, все ще потребують свого рішення і виступають предметом подальших наших розробок.

Список використаних джерел:

1. Кунин А.В. Большой англо-русский фразеологический словарь: около 20000 фразеологических единиц / А.В. Кунин. – 6-е изд., исправл. – М.: Живой язык, 2005. – 944 с.
2. Дядечко Л.П. Крилаті слова в російській мові: системно-функціональний та лексикографічний аспекти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.02 «Російська мова» / Л.П. Дядечко. – К., 2003. – 34 с.
3. Дядечко Л.П. «Крылатый слова звук», или Русская эптология: учебное пособие / Л.П. Дядечко. – 2-е изд. – К.: ООО «Изд. Дом Аванпостприм», 2007. – 336 с.
4. Казимір І.С. Ептоніми як об'єкт лінгвістичного дослідження (приклад В. Шекспіра) / І. Казимір // Науковий вісник Чернівецького національного уні-

- верситету/ гол. ред. О.Д. Огуй. – Чернівці : Видавничий дім «Родовід», 2014. – Вип. 690-691. – Т. I. – С. 237-240.
5. Казимір І.С. Генеза дослідження епонімів В. Шекспіра у західноєвропейській та східноєвропейській германістиці / І.С. Казимір // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Філологічні науки в умовах сучасних трансформаційних процесів». – Львів : Логос, 2014. – С. 82-84.
 6. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка / А.В. Кунин. – М. : Международные отношения, 1972. – 288 с.
 7. Митрополит Іларіон. Наша літературна мова. Як писати і говорити політературному. Мовні нариси / Митрополит Іларіон. – Вінніпег : Наша культура, 1958. – 424 с.
 8. Німецька фразеологія у мові, мовленні та мовній діяльності: системно-квантитативні аспекти / О.Д. Огуй, А.І. Гоян, Н.П. Тимошук та ін. – Чернівці : Видавничий дім «РОДОВІД», 2014. – 352 с.
 9. Свиридова Л.Ф. Обогащение английской фразеологии шекспиризмами : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 663 «Германские языки» / Л.Ф. Свиридова. – М., 1968. – 20 с.
 10. Шулежкова С.Г. Крылатые выражения русского языка, их источники и развитие / С.Г. Шулежкова. – М. : Азбуковник, 2001. – 288 с.
 11. Büchmann G. Geflügelte Worte. Der Citatenschatz des deutschen Volkes / [ges. und erl. von G. Büchmann, fortges. von W. Robert-tornow]. – 19. vermehrte und verbes. Aufl. – Berlin : Haude & Spener'sche Buchhandlung, 1898 – 761 s.
 12. Partridge E.A. Dictionary of Cliches / E.A. Partridge. – London : Routledge & Kegan Paul Ltd., 1972. – 446 p.

The given article is devoted to the study of eponymy on the basis of W. Shakespeare's aphorisms. It has been considered the process of formation, development and ways of replenishment the aphoristic corpus of the English language, in particular. Genesis of the aphoristic corpus of W. Shakespeare in West- and East European German studies is analysed.

Key words: phraseological unity, eponym, eponimy, aphorism.

Отримано: 17.02.2015 р.